

RIMANTĖ STANKEVIČIŪTĖ

Klaipėdos universitetas

METATEATRALIOJI ŠIUOLAIKINĖS LIETUVOS SCENOS KALBOS INTERPRETACIJA

Evaluation of the Contemporary Lithuanian Stage
from the Perspective of Metatheatre

SUMMARY

The Lithuanian theatre stage is under constant development and various contemporary theatre models are emerging. This work uses the concept of metatheatre in order to evaluate the transformations of the contemporary stage. This concept enables one to analyze the data 'behind' the theatre stage and the information conveyed to the spectator. In order to complete the analysis, the metatheatre elements are divided into the verbal and visual ones. This division reveals that the self-reference on stage is a means for the deconstruction of the dramatic reality as a voluntary deformation of the dramatic performance. In addition, the intertextuality helps to connect the performance to various drama contexts. A ritual or another play interrupting a theater performance not only destroys the wholeness and consistency, but can be considered as one of the modes affecting conciseness and distorting reality. The same effect is reached by using video projections presented on stage as independent modes of dramatic language. Therefore, all four metatheatre elements help to realize and analyze the peculiarities of the theatricality itself.

SANTRAUKA

Nuolat besikeičiančios ir besivystančios Lietuvos scenos procesuose pastaruoju metu galima aptikti vis įvairesnių, šiuolaikiškesnių ir įvairialypiškesnių teatrinės kalbos modelių. Vertinant šiuolaikinės scenos transformacijas, šiame straipsnyje pasitelkiama metateatralumo sąvoka, kurios pagalba analizuojama tai, kas yra „už“ paties teatro ir jo suvokėjui teikiamos informacijos. Atsižvelgiant į atskirus verbalinius ir vizualiuosius metateatro elementus, galima teigti, jog autoreferencija spektaklyje veikia kaip teatrinės realybės dekonstravimo būdas, valinga draminio vyksmo deformacija. Intertekstualumo reiškinys sieja teatrinį įvykį, jame vartojamą tekstą, ne tik su esamuoju laiku, bet su įvairių laikotarpių dramatiniais kontekstais. Į teatro spektaklį įsiterpiantys ritualas arba kitas spektaklis ne tik suardo draminio vyksmo vientisumą ir

RAKTAŽODŽIAI: metateatralumas, Lietuvos scena, autoreferencija, intertekstualumas, ritualas, medijos.

KEY WORDS: metatheatre, Lithuanian stage, self-reference, intertextuality, ritual, media.

nuoseklumą, bet gali būti vertinami kaip vienas iš konkrečių žiūrovo sąmonės sutrikdymo, realybės iškreipimo būdų. Čia greta atsiranda ir vaizdo projekcijos, kurios scenoje tampa atskiromis dramatinio vyksmo kūrimo ir realizacijos priemonėmis. O visų keturių metateatro elementų pagalba galima vertinti paties spektaklio teatralumo problematiką.

ĮVADAS

Šiuolaikinėje Lietuvos scenoje išplečiama pati intensyvaus dramatinio vyksmo erdvė, žiūrovas yra veikiamas stipriau, kuriamos šiuolaikinio žmogaus sąmonę paveikiančios situacijos. Šie pokyčiai taip pat yra itin glaudžiai susiję su pačia spektaklio forma, jos pateikimu scenos erdvėje, teatrinės kalbos įtaigumu publikai. Ši reiškinį jau kuris laikas pažymi ir Lietuvos teatrologai. Pavyzdžiui, Rūta Mažeikienė jau 2006 m. atkreipė dėmesį į tai, jog „susitikimas su meno kūrinium dažnai tampa itin komplikotas: neaiškus žanras, atvira fragmentiška struktūra, paradoksali meno kūrinio egzistavimo logika bei iki galo neapibrėžta prasmė byloja, kad menininkų kūrybiniai principai žiūrovui yra sunkiai atpažįstami arba net nežinomi.“¹ Tai žymi pasikeitusią teatro būseną, kurią galima vertinti pasitelkiant metateatro sąvoką, ypač atsižvelgiant į tai, jog „sugebėjimas supriešinti ir sukurti kontrastą tarp verbalinių ir vizualinių jo elementų yra uni-

kali teatro galimybė, neprieinama kitiems menams.“²

Neatsitiktinai teatrinio vyksmo kūrimui itin didelę įtaką daro pats šios meno rūšies kryptingumo apibrėžimas bei jo kaita, kuriuos taikliai apibūdina Sigmundas Freudas: „Jei nuo Aristotelio laikų dramatos tikslas buvo „sukelti baimę bei gailėstį“ ir taip „apvalyti emocijas“, tokį tikslą galima būtų apibrėžti dar tiksliau teigiant, jog tai malonumo ir džiugesio versmių atvėrimas mūsų emociniame gyvenime.“³ Teatrą ir jo sukuriamą situaciją taip pat būtų galima apibūdinti kaip vienos veiklos įsiterpimą į kitą. Vaizduotės kuriamos asociacijos tokiu atveju susitelkia esamajame laike, žiūrovo akivaizdoje, kur atitinkamai metateatro pagalba gali būti sukeliama nuostaba bei netikėtumas. Šiame straipsnyje siekiama apibrėžti metateatrališkumo sąvoką šiuolaikinės Lietuvos teatro scenos kontekste, jos sąsajas su intertekstualumu, autoreferencija, spektakliu ir ritualu, vaizdo projekcijomis.

METATEATRALIOJI SCENOS KALBA

Patį metateatralumo fenomeną galima vertinti kaip dramatinio vyksmo iliuzijos sukūrimo, dekonstrukcijos ir realybės žiūrovo sąmonėje suskaidymo modelį. Tai taisyklėmis ir tiksliais, vienašališkais nurodymais neribojama teatrinės kalbos laisvė. Lionelis Abelis savo garsiojoje

knygoje *Metateatras. Naujas požiūris į dramatinę formą (Metatheatre. A New View of Dramatic Form)* nurodo metateatro iliuzijos sukūrimo ir realybės suardymo, jų interpretavimo funkcijas, glaudų, net, galima sakyti, neatsiejamą pastarųjų ryši kūrybos ir interpretacijos procese⁴:

- Metateatras sukuria stipresnę suvokimą, kad pasaulis yra žmogaus sąmonės projekcija.
- Metateatre nėra kito pasaulio, išskyrus sukurtą žmonių vaizduotės pastangomis.
- Metateatras priverčia užmiršti priešpriešą tarp optimizmo ir pesimizmo, nes priverčia nustepti.

Metateatre „visada bus neįtikimas elementas, nes šios rūšies spektaklyje fantazija yra būtina, ji slepiasi pačioje realybės šerdyje.“⁴⁵ Apibrėžiant žiūrovo santykį su atitinkamu spektakliu, reikia pažymėti, kad „mes galime kitaip mąstyti nei dramaturgas arba jausti kitokias emocijas nei išgalvoti istorijos personažai, tačiau bet kuriuo atveju mūsų protai yra sąmoningai aktyvūs, todėl mūsų dalyvavimo spektaklyje laikas tampa tikros patirties laiku.“⁴⁶ Metateatro elementai būtent šį periodą ir suskirsto į kelis skirtingus suvokimo intervalus – tarp patikėjimo ir pasitikėjimo iliuzija. Tokio metateatro įvairialypiškumo pagalba galima analizuoti tai, kas yra „už“ paties teatro, mėginti nustatyti teatro refleksijas bei poveikį.

Vienas pagrindinių metateatro bruožų yra tas, jog metateatras pats „suvokia

save kaip teatrą“⁴⁷. Tai čia ir dabar vykstantis veiksmas, kuriame tiesiogiai ar ne dalyvauja režisierius, aktoriai, scenografai, kompozitoriai ir publika. Pastaroji regi, jaučia ir vertina visus pateikiamus įvaizdžius, todėl tam, kad vyksmas scenoje taptų metateatraliu, reikalinga kardinali scenos kabos transformacija. Bet kuriuo atveju nedera pamiršti, kad „metateatras – tai vaidinimas, atkreipiantis dėmesį į teatro pateikimo aspektus ir konvencijas dramatinio vyksmo metu.“⁴⁸ Šiam reiškiniui tenka itin didelis vaidmuo kalbant apie žiūrovo sąmonei pristatomus vaizdinius. Metateatralumo bei jo elementų analizei taip pat yra svarbus ir pats suvokėjas, „nes žmogaus psichika nėra vientisa sąmonės išraiška, greičiau atskiras ir itin sudėtingas kompleksas, nes mes nesame tu, kuo manome esą, ir mus valdo tos proto dalys, kurių sąmoningai nesuvokiame.“⁴⁹ Taigi ir žiūrovo reakcija į metateatralius spektaklio elementus atsiranda nevalingai.

Norint efektyviau išanalizuoti metateatraliuosius Lietuvos scenos kalbos elementus, šie yra išskiriami į verbalius ir vizualinius, kurie sudaro pagrindą plačiau vartoti pačią sąvoką.

VERBALINIAI METATEATRO ELEMENTAI

Scenoje ištartas žodis gali būti plačiai vartojamas įvairiuose kontekstuose, tad joje atsirandantis autoreferentiškumas keičia paties spektaklio, teatrinės kalbos struktūrą, performatyvumo galimybes. Metateatras kvestionuoja ir analizuoja savo paties egzistavimo prielaidas, paskirtį ir tikslą. Nagrinėjama ir scenoje vykstančių procesų reikšmė į teatrą atinančiam žiūrovui, todėl kai aktorius

pasako, kad jis toks yra arba kad tą akimirką vyksta spektaklis, jis sukuria „su publika artimą ryšį, jis smarkiai skiriasi nuo to aktoriaus, kuris autoreferencijos nenaudoja.“¹⁰ Pati teatro kalba neabejotinai tampa paveikesniu, įtaigesniu dramatos teksto ar juo perduoti siekiamos minties įvaizdžiu, todėl autoreferencija, kaip viena iš verbalinių metateatrališkumo raiškos priemonių, spektaklyje veikia

kaip valinga dramatinio vyksmo deformacija. Ji sugrąžina žiūrovą į tiesioginį ir besąlygišką spektaklio stebėjimo procesą. Šis metateatro elementas taip pat pabrėžia, kad viskas, kas vyksta, yra tiesiog teatras, ir kad kiekvienas žiūrovas yra tik jo stebėtojas. Pastarasis tokiu būdu priverčiamas įsiklausyti į teatrą, norintį kalbėti apie save kaip apie aiškiai suvokiamą kūrybinę patirtį.

Scenoje veikėjo išsakytas komentaras nurodo, jog visa tai, kas vyksta jame ir drauge su juo, yra absoliučiai persmelkta teatrališkumo kaip „metateatrališkas momentas, kuris įvyksta tada, kai vaidinimas sujungiamas su tuo pačiu metu įvykstančia autoreferencija.“¹¹ Taigi netikėtas teatrališkumo, spektaklio kūrimo, pristatymo bei vyksmo scenoje priminimas tampa aiškia teatro manifestacija. Toks procesas visiškai nepaiso galimo

žiūrovo nepasitenkinimo ar išgąščio, o tai ypač aktualu kintančioje ir besiformuojančioje šiuolaikinėje Lietuvos scenoje, kurioje galima rasti įvairių autoreferencijos pritaikymo būdų.

Autoreferentiškumas itin ryškus Gintaro Varno „Publikoje“ (2010), jau vien savo tematika metateatrališkame spektaklyje. Čia aktoriai visiškai nesidrovi tiesiogiai kreiptis į publiką. Priešingai, jie siekia šią situaciją sustiprinti ir tuo tikslu trečiajame veiksmė suardyti nusistovėjusį aktorius-žiūrovo santykį, pasodindami pastarąjį būtent pačioje scenoje. Jam skiriamas asmeninis vaidinančių asmenų atsiprašymas už patirtą nesėkmę. Tuo tarpu patys aktoriai galiausiai atsiduria publikos vietoje, taip žaidžiama publikos jausmu, jos nuostaba, kylančia atsiradus „priešingoje“ pusėje.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Rūta Mažeikienė, „Postdraminio teatro linkme“. *Lietuvos scena*. 2006, Nr. 2, p. 56.
- ² Glynn A. Wickham, *History of the Theatre*. London: Phaidon, 2007, p. 9.
- ³ Sigmund Freud, *Writings on Art and Literature*. Stanford: Stanford University Press, 1997, p. 87.
- ⁴ Lionel Abel. *Metatheatre, A New View of Dramatic Form*. New York: Hill and Wang, 1963, p. 113.
- ⁵ Žr. ten pat, p. 79.
- ⁶ Clayton Hamilton, *The Theory of the Theatre*. New York: Henry Holt and Company, 2004, p. 180.
- ⁷ Niall W. Slater, *Spectator Politics: Metatheatre and*

Performance in Aristophanes. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2002, p. 1.

- ⁸ Tracy C. Davis, Thomas Postlewait, *Theatricality (Theatre and Performance Theory)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 15.
- ⁹ Mark Fortier, *Theory/Theatre. An Introduction*. London: Routledge, 2002, p. 86.
- ¹⁰ Brian W. Schneider, *The Framing Text in Early Modern English Drama*. Surrey: Ashgate Publishing Limited, 2011, p. 15.
- ¹¹ Nicole Boireau, *Drama on Drama. Dimensions of Theatricality on the Contemporary British Stage*. New York: St. Martin's Press, 1997, p. 211.

B. d.